

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА

О. А. Цимбалюк

Конспект лекцій
з дисципліни

«ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ»

*(для студентів 3 курсу всіх форм навчання
напряму підготовки 6.060101 «Будівництво»)*

Харків ХНАМГ 2010

УДК 330.101.

Економічна теорія: Тексти лекцій (для студентів усіх форм навчання
напряму підготовки 6.060101 «Будівництво») / Авт: Цимбалюк О. А.; Харк. нац.
акад. міськ. госп-ва - Х: ХНАМГ, 2010. - 64с.

Автор: О. А. Цимбалюк.

Рецензент: канд., екон. наук, доц. І. А. Островський

Рекомендовано кафедрою економічної теорії,
протокол № 5 від 5 лютого 2010

Вступ

Розвиток і удосконалення системи підготовки фахівців посилює інтерес до економічних знань. Потреба в ґрунтовних економічних знаннях для сучасних спеціалістів є дуже актуальною.

Економічне становище сьогодні змінюється надто швидко в умовах невизначеності, підвищеного ризику. Отже нам постійно доводиться розв'язувати економічні завдання, що мають непересічне значення для добробуту й соціального самопочуття.

Тексти лекцій покликані допомогти студентам сформувати ґрунтовні знання з економічної теорії, пізнати суть економічних законів, категорій, понять. Крім того, вони є суттєвою підмогою для підготовки семінарських занять, самостійної роботи, виконання завдань поточно-модульного і підсумкового контролю.

Перелік запропонованих лекцій відповідає вимогам освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів за напрямом підготовки 6.060101 «Промислове і цивільне будівництво», «Міське будівництво і господарство».

З точки зору кредитно-модульної організації навчального процесу передбачено 17 годин лекцій, тобто 8 навчально - аудиторних лекцій, які укрупнені в три змістові модулі (далі ЗМ):

ЗМ 1. Економічний розвиток: рушійні сили та ступені.

ЗМ 2. Мікроекономічний аспект економічного розвитку.

ЗМ 3. Теоретичні основи макроекономіки.

Витяг з нормативної програми "Економічна теорія"

Модуль Економічна теорія (3,0/108)

Змістові модулі (ЗМ):

ЗМ 1. Економічний розвиток: рушійні сили та ступені

Обов'язкові укрупнені навчальні елементи

1. Вступ до економічної теорії.
 - 1.1. Предмет і функції економічної теорії.
 - 1.2. Методи пізнання соціально-економічних процесів.
2. Власність та її роль в економічному розвитку.
 - 2.1. Власність як економічна категорія. Типи, форми та види власності.
 - 2.2. Відносини власності в Україні.
3. Економічна система: поняття, основні її типи.
 - 3.1. Економічна система: поняття, основні її типи.
 - 3.2. Особливості переходу від директивно-планової до ринкової економіки. Формування економічної системи України.
4. Процес виробництва, його фактори та ефективність.
 - 4.1. Процес суспільного виробництва, його фази.
 - 4.2. Фактори виробництва, їх взаємодія.
 - 4.3. Економічна ефективність суспільного виробництва, її показники.
5. Економічні потреби та економічні інтереси, їх класифікація та взаємозв'язок.
 - 5.1. Економічні потреби: сутність та класифікація. Закон зростання потреб.
 - 5.2. Економічні інтереси: сутність, основні види.

ЗМ 2. Мікроекономічний аспект економічного розвитку

Обов'язкові укрупнені навчальні елементи

1. Попит та пропозиція як характеристики ринку.
 - 1.1. Попит: поняття, крива, фактори. Еластичність попиту, її ступені та коефіцієнти.

1.2. Пропозиція: поняття, крива, закон, фактори. Еластичність пропозиції, її фактори та коефіцієнти.

1.3. Ринкова рівновага, проблеми її сталості.

2. Теорія споживчого вибору.

2.1. Взаємозв'язок потреб і споживання. Домогосподарства як сфера споживання.

2.2. Корисність: гранична та загальна, їх графіки. Закон спадної граничної корисності.

2.3. Раціональний споживчий вибір, підходи до його визначення.

2.4. Ринковий попит, його формування.

3. Теорія фірми та ринкова пропозиція.

3.1. Виробнича функція, її ізокванта та ізокоста.

3.2. Витрати виробництва: сутність, класифікація та графічний аналіз.

3.3. Прибуток, норма прибутку та фактори, що впливають на їх величини.

3.4. Сутність, види і функції цін.

4. Теорія ринкових структур та ринок факторів виробництва.

4.1. Кількість методи оцінки ринкових структур. Загальна характеристика основних типів ринкових структур.

4.2. Конкуренція: зміст, види і форми.

4.3. Монополія, особливості функціонування.

4.4. Ринок факторів виробництва і розподіл доходів. Домогосподарства як постачальники ресурсів виробництва.

5. Мікроекономіка суспільного сектору.

5.1. Суспільні блага та ефективність.

5.2. Зовнішні ефекти та зовнішні витрати.

ЗМ 3. Теоретичні основи макроекономіки

Обов'язкові укрупнені навчальні елементи.

1. Макроекономічний рівень господарювання. Національне рахівництво.

1.1. Макроекономічний кругообіг, його форми.

1.2. Системи національних рахунків. Методика розрахунку основних макроекономічних показників.

2. Макроекономічна нестабільність: безробіття, інфляція.

2.1. Циклічний характер розвитку економіки. Економічний цикл та його фази.

2.2. Зайнятість, її форми. Безробіття: види, показники та соціально економічні наслідки.

2.3. Інфляція: сутність, причини, види, вимір та соціально-економічні наслідки.

3. Макроекономічний аналіз: сукупний попит та сукупна пропозиція.

3.1. Сукупний попит та регулювання.

3.2. Сукупна пропозиція та її динаміка.

3.3. Макроекономічна рівновага в моделі "AD-AS".

4. Економічні функції держави. Економічне зростання.

4.1. Фіскальна політика та її види.

4.2. Державний бюджет, його структура та види. Бюджетний дефіцит і державний борг.

4.3. Грошово-кредитна політика держави, її види. Грошовий ринок: попит на гроші, пропозиція грошей.

4.4. Економічне зростання та його чинники.

4.5. Зовнішньоекономічні зв'язки. Платіжний баланс країни, його структура.

Лекційний курс (денне навчання)

Зміст	Кількість годин за спеціальностями, спеціалізаціями (шифр, аббревіатура)
	6.060101. ПЦБ, МБГ
1	2
<u>ЗМ1. Економічний розвиток: рушійні сили та ступені.</u>	4
1.1. Вступ до економічної теорії.	0,5
1.2. Власність як економічна категорія.	0,5
1.3. Економічна система: сутність та характеристика основних типів.	1
1.4. Процес виробництва, його фактори та ефективність.	1
1.5. Економічні потреби та економічні інтереси, їх взаємозв'язок.	1
1.6. Основи економіки природокористування.	-
<u>ЗМ 2. Мікроекономічний аспект економічного розвитку.</u>	6
2.1. Попит та пропозиція як характеристики ринку.	2
2.2. Теорія споживчого виробу.	1
2.3. Теорія фірми та ринкова пропозиція.	1
2.4. Теорія ринкових структур.	1
2.5. Мікроекономіка суспільного сектору.	1
<u>ЗМ 3. Теоретичні основи макроекономіки.</u>	8
3.1. Макроекономічний рівень господарювання. Національне рахівництво.	2
3.2. Макроекономічна нестабільність: безробіття та інфляція.	2
3.3. Макроекономічний аналіз: сукупний попит та сукупна пропозиція.	2
3.4. Економічні функції держави.	1
3.5. Зовнішньоекономічні зв'язки.	-
РАЗОМ	18

Тема 1

Вступ до економічної теорії

План лекції

1.Зародження й основні етапи розвитку економічної теорії як науки.

2.Предмет економічної теорії та його визначення.

3.Методи пізнання економічних процесів.

4.Економічна система суспільства. Відносини власності.

1. **Економічна теорія** почалася із спроб з'ясувати зміст економічної діяльності людей.

У центрі економічної діяльності перебувають потреби й інтереси людини, які виникають відповідно до рівня розвитку використання виробничих ресурсів і задовольняються через суспільні відносини, перш за все соціально-економічний устрій.

Перші спроби визначення окремих сторін економічних процесів відомі ще з праць стародавніх грецьких і римських мислителів(Ксенофонта, Аристотеля, Платона, а також мислителів Китаю, Індії).

Вони досліджували проблеми ведення домашнього господарства.

Економічна наука, як система знань про сутність економічних процесів почала складатися лише в XII-XVIIст., коли господарство почало набувати загального характеру й ринкового змісту.

Відповідно, і перший напрям економічної теорії

-меркантилізм (від італійського слова "меркантиле" - торговець, купець) виходив з того, що торгівля є джерелом багатства.

У XVIIIст. Виникла школа фізіократів, які перенесли питання про походження багатства із сфери обігу у сферу виробництва. Однак вони вважали, що багатство створюється лише в сільському господарстві.

Найвищого розвитку політична економія досягла з дослідженням розвитку капіталізму в працях англійських економістів Адама Сміта, Давида Рікардо.

Основним об'єктом дослідження цих економістів було виробництво як таке, незалежне від галузевих особливостей, а також розподіл благ.

У середині ХІХст. Сформувався пролетарський напрямок у політичній економії – марксизм – який розробив її основоположник К.Маркс.

У другій половині ХІХст. Було сформульовано теорію граничної корисності – отримала назву маржиналізму. Становлення цієї теорії належить австрійській школі, а саме вченим Карлу Менгеру, Е.Бем-Баверну.

Теорія маржиналізму в сучасних умовах має такі напрями: неокласицизм, інституціоналізм, кейсіанство, неокласичний синтез.

Неокласицизм досліджує і розвиває ідеї класичної політ економії, заперечує необхідність втручання держави в економіку, розглядає ринок, як само регульовану економічну систему.

Неокласичний напрям особливо виділяє монетаризм- теорію, яка пропагує відмову від активного втручання держави в економіку і віддає перевагу грошовій масі, як визначальному фактору у розвитку виробництва.

Кейнсіанство-теорія засновником якої є англійський економіст Дж.М.Кейнс, обґрунтовує об'єктивну необхідність активного втручання держави в регулювання ринкової економіки шляхом стимулювання сукупного попиту й інвестицій.

Інституціоналізм – теорія, представником якої є вчені Т. Верлен, Дж. Гелбрейт та ін, розглядають економіку як систему, в якій відносини між господарюючими суб'єктами складається під впливом як економічних, так і політичних, правових, соціально-психологічних факторів.

Неокласичний синтез це напрям в економічній теорії, де поєднується принцип регулювання економіки як ринку, так і держави. Дотримується принципу раціонального синтезу неокласичного і кейнсіанського напрямку економічної теорії.

2. Предметом вивчення економічної теорії для всіх напрямів й етапів її розвитку є проблеми дослідження які змінюються і уточнюються.

Економічна теорія - динамічна наука, яка постійно збагачується новими знаннями, різноманітних напрямів і шкіл, які дають змогу глибше розкрити предмет економічної теорії в усій його багатогранності.

Вивчення сучасної економічної теорії сприяє фундаментальній підготовці фахівців, розширює економічний світогляд, а також готує до практичної діяльності за фахом.

Економічна теорія – це суспільна наука, яка вивчає закони розвитку економічних систем, діяльність економічних суб'єктів, спрямовану на ефективне господарювання в умовах обмежених ресурсів, з метою задоволення своїх безмежних потреб.

У системі вивчення економічної теорії важливе значення має понятійний апарат: економічна категорія, економічний закон, економічний принцип.

Економічна категорія – це об'єктивне наукове поняття, яке характеризує окремі сторони економічного явища.

У курсі економічної теорії широко використовуються такі категорії: власність, товар, вартість, ціна, гроші, капітал, ринок, витрати, прибуток, заробітна плата та багато інших.

В економіці діє низка економічних законів.

Економічний закон виявляє суттєві, стійкі і необхідні причинно – наслідкові зв'язки і взаємозалежності даного економічного процесу.

Економічна наука класифікує економічні закони суспільства за такими критеріями:

- всезагальні закони, які властиві будь-якому типу економічної системи;
- особливі економічні закони, що виражають такі особливості економічних відносин, які є спільними для декількох типів економічних систем;
- специфічні економічні закони, які діють лише в умовах певного економічного ладу.

У сукупності всі ці закони формують систему законів економіки та закономірності її розвитку.

Економічний принцип дає змогу вивчення конкретної соціально – економічної дійсності, об'єктивно формувати мету економічного розвитку, й економічної політики.

При цьому констатується розвиток певних явищ і тенденцій, формуються принципи економічної поведінки. Так формується позитивна економічна теорія. Тобто, вона досліджує економічну дійсність, відповідає на запитання: яка воно є? Нормативна економічна теорія з'ясовує об'єктивні процеси, дає їм оцінку, робить висновки та розробляє рекомендації щодо вдосконалення економічної системи, переходу її на вищий ступінь розвитку, відображає якою повинна бути економіка.

У процесі розвитку економічної теорії формуються її основні функції. Насамперед це пізнавальна функція, практична, методологічна, прогностична, виховна.

3. **Для пізнання соціально – економічних процесів** використовуються загальнонаукові та специфічні для економічної теорії методи.

Метод економічної теорії – це сукупність прийомів, засобів і принципів, за допомогою досліджуються категорії і закони функціонування та розвитку економічних систем.

Серед загальнонаукових методів пізнання чільне місце належить діалектичному методу, структурно – функціональному.

До спеціальних методів пізнання належать методи: наукової абстракції, аналіз і синтез, індукції і дедукції, поєднання історичного і логічного підходів, моделювання процесів, економіко - математичні методи .

До спеціальних методів дослідження належить соціально – економічний експеримент, який дає змогу на практиці перевірити обґрунтованість наукових гіпотез і рекомендацій.

4. Будь – яке суспільство, особливо високо розвинуте сучасне, являє собою соціальну систему.

Економічна система – це сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства.

Економічна система складається з трьох основних ланок:

- продуктивних сил;

- економічних виробничих відносин;
- механізму господарювання;

Продуктивні сили – це сукупність засобів виробництва, робочої сили, технології, інформації, що забезпечують створення матеріальних і духовних благ.

Економічні відносини – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ.

Механізм господарювання складається із форм і методів регулювання економічних процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів на основі використання економічних законів, економічних важелів, правових норм та відносин власності.

Людству відомі різні економічні системи, які сформувалися в процесі тривалого історичного розвитку.

В економічній науці класифікація економічних систем визначається за двома ознаками:

- за формою власності на засобах виробництва;
- за способом управління господарською діяльністю;

На основі цих ознак розрізняють такі типи економічних систем:

- традиційну;
- ринкову;
- командну;
- змішану;

В сучасних умовах відбуваються глибокі зміни в продуктивних силах, коли знання, наука, інформація стають основним джерелом економічного зростання і економіка вступає в постіндустріальну епоху.

Таким чином, за цивілізаційним підходом ми можемо виділити три типи економічних систем:

- аграрну;
- індустріальну;
- постіндустріальну.

Основою функціонування економічної системи є відносини власності.

Власність це відносини між людьми з приводу виробництва і привласнення результатів праці.

Це ставлення людей один до одного і відповідно їх відношення до знарядь, продуктів в праці і доходу.

Власність визначає:

- спосіб поєднання робочої сили із засобами виробництва;
- ціль та мотиви виробництва;
- механізм дії економічних законів;
- характер розподілу і споживання створеного продукту;
- класову і соціальну структуру суспільства;
- панівну систему політичної та економічної влади;

Економічна наука вивчає типи і структуру власності.

Структура власності являє собою сукупність різних типів, видів, форм і систем власності.

У структурі власності насамперед слід виділити два її типи:

- не експлуаторська;
- експлуаторська;

Види власності:

- приватна;
- суспільна;

Сучасна економіка розвинутих країн перебуває на етапі постіндустріального розвитку і характеризується динамізмом та новітніми тенденціями в розвитку форм власності.

Новими формами є:

- корпоративна;
- колективна;
- кооперативна;
- державна.

- Нові форми взаємодіють і доповнюють одна одну і знаходять своє місце в продуктивній функціонуванні і розвитку економічної системи.

Тема 2

Процес виробництва, економічні потреби і інтереси суспільства

План лекції

1. Процес суспільного виробництва.
2. Основні фактори виробництва та їхній взаємозв'язок.
3. Ефективність виробництва.
4. Економічні потреби суспільства.
5. Економічні інтереси.
6. Взаємозв'язок потреб та інтересів.

1. **Суспільне виробництво** – це сукупна організована діяльність людей із перетворювання речовин природи з метою створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для їх розвитку і існування.

Будь – якому виробництву, незалежно від його соціальної форми, притаманні певні загальні знаки:

- завжди є суспільним виробництвом;
- має безперервний характер розвитку, постійно повторюється
- у процесі виробництва виникають економічні відносини між людьми;
- є складовою частиною тієї чи іншої соціально – економічної системи;

Науці відомі такі форми організації суспільного виробництва:

- натуральне виробництво;
- товарне виробництво.

Для натуральних господарств характерною рисою є економічна замкнутість. Це означає, що такі господарства повністю ізолювали себе від суспільного поділу праці.

Економічною основою натурального господарства є сільське і домашня промисловість.

Товарне виробництво виникло на базі натуральної форми виробництва.

Необхідною умовою виникнення товарного виробництва і обміну є суспільний поділ праці.

Товарне виробництво – це така організаційна суспільного виробництва, за якої продукти виробляються не для власного споживання, а для обміну через купівлю – продаж на ринку.

Найважливішими елементами процесу виробництва у будь – якому суспільстві є праця, предмети праці і засоби праці, які виступають в формі факторів виробництва.

2. Фактори виробництва – це всі необхідні елементи, які використовуються для виробництва матеріальних і духовних благ.

Праця – свідомо доцільна діяльність людини, яка спрямована на створення тих чи інших благ з метою задоволення потреб. Праця виступає як процес функціонування робочої сили.

Робоча сила – це сукупність фізичних та інтелектуальних здібностей людини, які вона використовує в процесі праці.

Предмет праці – всі речовини природи, на які спрямована праця людини і які становлять матеріальну основу майбутнього продукту.

Засоби праці – це річ або комплекс речей, якими людина діє на предмети праці.

Сукупність предметів і засобів праці складають засоби виробництва, а разом з робочою силою є продуктивною силою суспільства.

Сучасна вітчизняна і світова економічна наука до складу факторів виробництва відносить: працю, капітал, землю, підприємницькі здібності, науку, інформацію, екологію.

Праця як фактор виробництва є фізичною та інтелектуальною діяльністю людини, спрямованою на виробництво економічних благ і надання послуг.

Сьогодні в економічній теорії сформульована концепція “людського капіталу”.

Людський капітал – сформований у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас знань, навичок, здібностей, мотивацій, і стан здоров’я,

які доцільно й ефективно використовуються в тій чи іншій сфері суспільного виробництва.

Капітал – це економічний ресурс, що визначається як сукупність усіх технічних, матеріальних, і грошових засобів використовуваних для виробництва товарів та послуг.

Земля як фактор виробництва включає в себе землю, лісові й водні ресурси, родовища корисних копалин та інші природні багатства.

Наука – це специфічна форма людської діяльності, спрямована на отримання та систематизацію нових знань про природу, суспільство і мислення. Нові знання матеріалізуються в нових засобах праці, задоволення одних потреб породжує інші.

Інформація в сучасних умовах є найважливішим фактором суспільного виробництва. Завдяки розвитку інформації відбувається переоцінка ролі та місця матеріально – речових факторів суспільного виробництва. Відбувається поступове скорочення матеріальних та зростання інформаційних джерел економічної життєдіяльності людини.

Екологічний фактор можна визначити як систему спеціалізованих видів трудової діяльності та витрат, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища, а також на його відтворення.

Екологічний фактор у сучасних умовах набуває все більшого значення як на мікро – так і на макрорівні.

Підприємницькі здібності – особливий, специфічний фактор виробництва, що характеризує діяльність людини стосовно поєднання та ефективного використання всіх інших факторів виробництва з метою створення благ та послуг.

Підприємницькі здібності керівника забезпечують розвиток та вдосконалення виробництва, його постійне оновлення, створення інноваційного середовища змінюючи методи управління.

Фактори виробництва переплітаються і взаємодіють один з одним. Жоден з них сам по собі не спроможний виробити продукт і принести дохід.

Фактором виробництва властива взаємозамінність, котра обумовлена специфікою споживчих властивостей продукту, що виробляється.

3. Ефективність виробництва характеризує віддачу, результативність виробництва. Вона свідчить про приріст обсягів виробництва і якою ціною, якими витратами ресурсів досягається цей приріст.

Ефективність використання окремих факторів виробництва визначають такі показники, як продуктивність праці, фондівіддача та матеріалоємність продукції, та ін. Продуктивність праці на мікрорівні визначається як відношення обсягу виробленої продукції до кількості працівників, зайнятих у її виробництві.

Продуктивність праці = обсяг продукції / кількість працівників.

Продуктивність праці на макрорівні визначають як відношення національного доходу до середньої чисельності працівників, зайнятих у його створенні.

Продуктивність суспільної праці = Національний дохід / Середня чисельність працівників.

Фондовіддача – цей показник характеризує ефективність використання засобів праці, тобто кількість продукції, виробленої з одиниці основних виробничих фондів.

Фондовіддача = Вартість виробленої продукції / Вартість основних фондів..

Матеріалоємність продукції характеризує вартість витрат матеріальних ресурсів на одиницю виробленої продукції.

Матеріалоємність = Вартість матеріалів / Вартість продукції.

Різне співвідношення кількісних значень розглянутих показників відображає можливі варіанти динаміки ефективності виробництва.

Економічна теорія розглядає також соціальну ефективність суспільного виробництва, наскільки його розвиток відповідає вирішенню своєї кінцевої мети – служити споживачу, задовольняти особисті потреби людей.

Для цього визначається показник, який характеризує розмір валового внутрішнього продукту та національного доходу на душу населення, а також показник розміру частини фонду споживання в національному доході.

Важливими показниками соціальної ефективності виробництва є показники які характеризують рівень, та якість життя населення.

Рівень життя – це рівень забезпеченості людей матеріальними і духовними благами, необхідними для їхнього нормального існування.

Він визначається рівнем фактичного споживання матеріальних і духовних благ та послуг на душу населення, на одну сім'ю, а також його відповідністю національному соціальному стандарту – споживчому кошику.

Споживчий кошик – це вартість основних матеріальних та духовних благ, необхідних для нормальних умов існування людини певної країни в конкретно – історичний період часу.

У розвинених країнах існує і такий показник як якість життя населення.

Він характеризує:

- раціональну структуру споживання;
- освітній та культурний рівень населення;
- рівень фізичного розвитку людини;
- якість й комфортність життя;
- тривалість робочого тижня;
- кількість вільного часу та наявності можливостей його

раціонального використання;

- умови праці та її безпеки;
- середню тривалість життя;
- стан й екологічну характеристику навколишнього середовища.

Між економічною та соціальною ефективністю виробництва існує тісний взаємозв'язок.

Економічна ефективність є матеріальною основою вирішення соціальних проблем .

4. **Економічні потреби**, як визначальний чинник доцільної поведінки людей є однією з фундаментальних категорій економічної науки.

Потреба – нужда у чому – небудь, об'єктивно необхідному для підтримки життєдіяльності і розвитку людини, колективу, нації, суспільства в цілому; внутрішній збудник активності.

Потреби бувають:

- біологічні, зумовлені існуванням та розвитком людини як біологічної істоти (їжа, одяг, житло);
- соціальні, зумовлені соціальною природою людини (спілкування, суспільне визнання, самореалізація)
- духовні потреби (творчість, самовдосконалення, самовираження)

Економічні потреби – це потреби в економічних благах.

Носіями економічних благ виступають найрізноманітніші товари та послуги. В їхній сукупності розрізняють:

- споживчі блага (товари та послуги, призначені для безпосереднього задоволення людських потреб).
- виробничі блага (товари та послуги, призначені для виробництва споживчих благ).

Класифікація економічних потреб:

За характером виникнення:

- первинні, пов'язані з самим існуванням людини : їжа, одяг, безпека, житло тощо;
- вторинні, виникнення та зміна яких зумовлені розвитком цивілізації: модний одяг, комфортне житло, інформація та ін.

За способами задоволення:

- матеріальні (потреби в матеріальних благах) ;
- нематеріальні (духовні потреби).

За загальністю задоволення:

- першочергові (предмети першої необхідності);

- другорядні (предмети розкоші).

За можливостями задоволення:

- насичені, вгамовані (мають чітку межу і можливість повного задоволення);
- ненасичені, невгамовані (не можуть бути задоволені повністю, не мають меж насичення).

За участю у відтворювальному процесі :

- виробничі (потреби у засобах виробництва);
- невиробничі (потреби у споживчих благах)

За суб'єктами вияву:

- особисті;
- колективні;
- суспільні.

За кількісною визначеністю та мірою реалізації:

- абсолютні; (абстрактні) ;
- дійсні;
- платоспроможні;
- фактичні.

Система економічних потреб є складною і постійно розвивається.

Найважливішою ознакою потреб є їхній динамічний характер. У цьому проявляється дія закону зростання потреб.

Всезагальний економічний закон зростання потреб відбиває внутрішньо – необхідні, суттєві сталі зв'язки між виробництвом та споживанням, потребами та існуючими можливостями їхнього задоволення.

Відповідно до цього закону безперервний розвиток потреб є рушійною силою економічного та духовного процесу людства, що, у свою чергу, стимулює появу дедалі нових і нових потреб.

5. У реальній дійсності потреби набувають конкретної форми інтересів.

Інтерес має форму вияву потреби, усвідомлення прагнення людини до задоволення її.

Економічні інтереси суспільства утворюють складну та динамічну систему і можуть бути класифіковані за різними критеріями:

За суб'єктами:

- особисті;
- колективні, групові;
- суспільні;

За загальністю, важливістю;

- головні, позачергові;
- другорядні.

За часовою ознакою:

- поточні;
- перспективні.

За об'єктами:

- майнові;
- фінансові;
- інтелектуальні тощо.

За ступенем усвідомлення:

- дійсні;
- уявні.

Суб'єкти економічних відносин є виразниками специфічних економічних інтересів. У ринковій економіці:

- економічні інтереси домашніх господарств*** спрямовані на максимізацію корисності благ з урахуванням існуючих цін та доходів;
- економічні інтереси підприємців*** спрямовані на максимізацію прибутку, зниження витрат і підвищення конкурентоспроможної продукції;
- економічні інтереси держави*** спрямовані на реалізацію потреб суспільства в цілому.

Водночас інтереси держави не тотожні суспільством інтересам, оскільки включають до свого складу інтереси державної бюрократії.

Система взаємопов'язаних та взаємодіючих інтересів суспільства завжди суперечлива. Тому кожне суспільство постає перед проблемою пошуку ефективного механізму їхнього узгодження. Єдність інтересів досягається у процесі їхньої взаємодії та взаємо реалізації.

Шляхи поєднання економічних інтересів:

- субординоване підпорядкування одних економічних інтересів іншим;
- координоване узгодження різнобічних інтересів усіх економічних суб'єктів.

Проблема співвідношення та пріоритетності інтересів економічних суб'єктів залишається до цього часу дискусійною. Механізм їхнього узгодження визначається сутністю економічної системи.

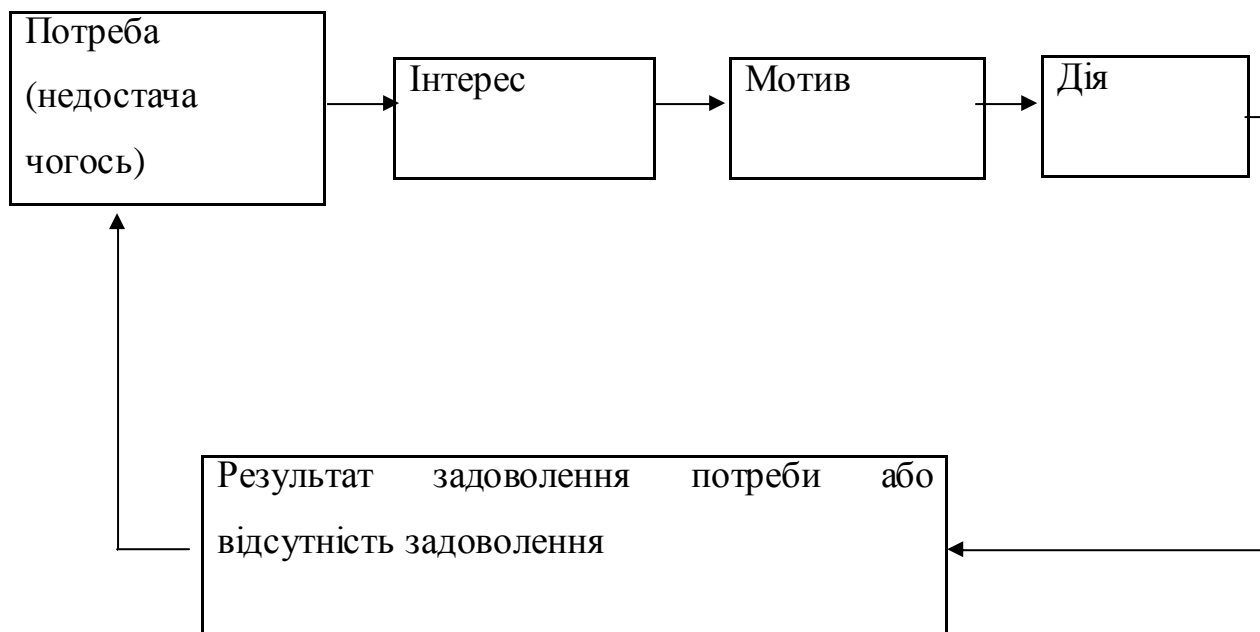
6. Взаємодія потреб та інтересів

Рушійні сили економічного розвитку – взаємодія потреб та інтересів економічних суб'єктів.

Потреби у свідомості людини перетворюються на інтерес або мотив спонукальної дії. Мотив означає приводити в рух, діяти.

Спонукування економічних суб'єктів до певних дій породжує конкретний результат у вигляді задоволення, або незадоволення потреби, утворюючи, таким чином, логічний ланцюжок активної діяльності у вигляді такої схеми.

Отже, суперечлива взаємодія виробництва та споживання, інтересів і потреб є рушійною силою соціально – економічного розвитку.

Тема 3
Попит та пропозиція як характеристики ринку
Теорія споживчого вибору

План лекції

1. Попит: поняття, крива, закон, фактори. Еластичність попиту її ступені та коефіцієнти.
2. Пропозиція : поняття, крива, закон, фактори. Еластичність пропозиції, її фактори та коефіцієнти.
3. Ринкова рівновага, проблеми її сталості.
4. Теорія споживчого вибору.
5. Раціональний споживчий вибір, підходи до його визначення.
6. Ринковий попит, його формування.

1. Попит і пропозиція є невід'ємними категоріями ринкової організації господарювання, що виражають об'єктивні економічні відносини товарного виробництва.

Попит можна визначити як окремого споживача так і ринковий.

Індивідуальний попит на благо – це обсяги блага, які окремий споживач бажає і має можливість, виходячи із свого фінансового стану, придбати на ринку за кожного конкретною ціною.

Ринковий попит на певне благо – це попит на це благо всієї сукупності споживачів.

Функція попиту – це залежність обсягу продажів певного блага від його ціни.

Крива попиту – це графічне відображення функції попиту.

Зазначимо, що в економічній науці прийнято відкладати ціну (незалежну змінну) на вертикальній осі координат, а обсяг попиту (та інші параметри, залежні від ціни) – на горизонтальній.

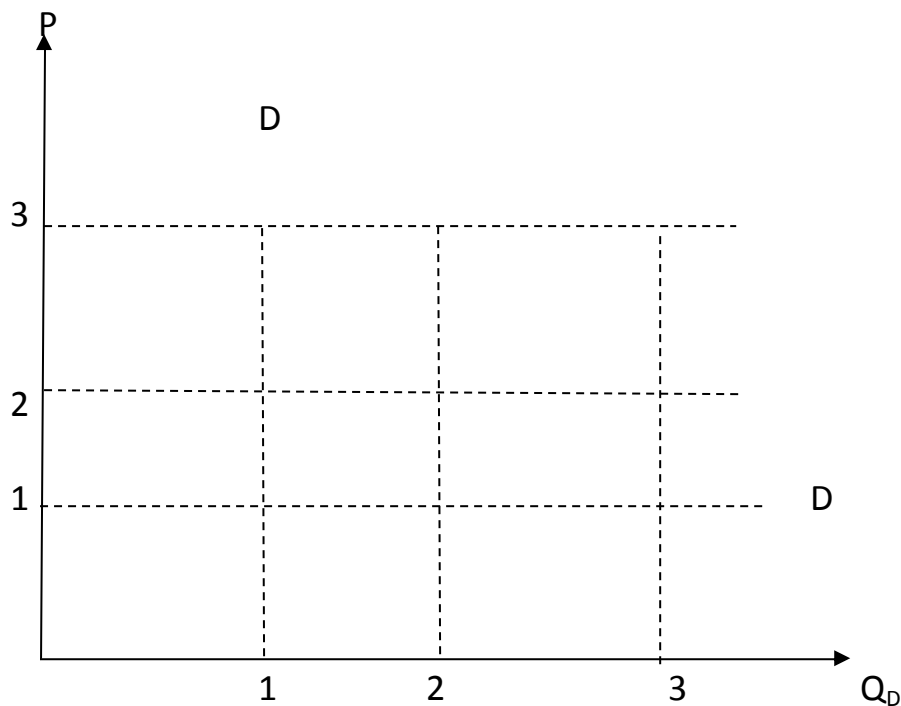

Рис.1 – Графік попиту

де: P-ціна; Q_D обсяг попиту; DD-крива попиту

На графіках можна помітити характерну особливість функції попиту – спад обсягу попиту за зростання ціни. Це є проявом закону попиту.

Закон попиту свідчить що обсяг попиту спадає при зростанні ціни, і навпаки, обсяг попиту зростає при зниженні ціни.

Закон попиту стосується як індивідуального попиту так і ринкового.

Попит залежить від таких факторів:

- ціни на спряжені блага, які бувають взаємозамінні; Це такі блага, які за певних умов можуть змінювати одне одного у процесі споживання.
- ціни на взаємодоповнюючі блага; Це такі блага, які за певних умов споживаються разом.
- від доходу споживачів. Попит на деякі види благ (немодне взуття, одяг другі речі) може стати при зростанні доходу, оскільки споживач з високим доходом знаходить привабливіше застосування своїм грошам. Такі блага називаються благами низької споживчої цінності.
- на попит впливають смаки, вподобання споживачів;

-інфляційні очікування впливають на попит, якщо ціни зростають не контролювано на товари і послуги.

Важливим показником, що відображає чутливість реакції попиту на зміну ціни є пластичність попиту за ціною.

Еластичність попиту за ціною – це відносна зміна попиту, що припадає на одиницю відносної зміни ціни.

$$E_D^P = \frac{\Delta D}{D} / \frac{\Delta P}{P};$$

Де: E_D^P - коефіцієнт еластичності попиту за ціною;

ΔD - зміна попиту;

ΔP - зміна ціни на товар, послугу.

Якщо при розрахунку ми одержуємо такі значення еластичності, то це означає що: $E_D^P > 1$, попит еластичний за ціною; $E_D^P = 1$, попит одиничної еластичності за ціною; $E_D^P < 1$, попит не еластичний за ціною.

2. Основні поняття, пов'язані з пропозицією, значною мірою аналогічні поняття, пов'язані з попитом. Ринкову пропозицію формує пропозиція благ окремими фірмами. Пропозиція це набір обсягів певного блага, які виробники бажають та можуть продати на ринку в даний час і в відповідних цінах.

Функція пропозиції це залежність обсягу пропозиції блага від його ціни.

Крива пропозиції це графічне відображення функції пропозиції.

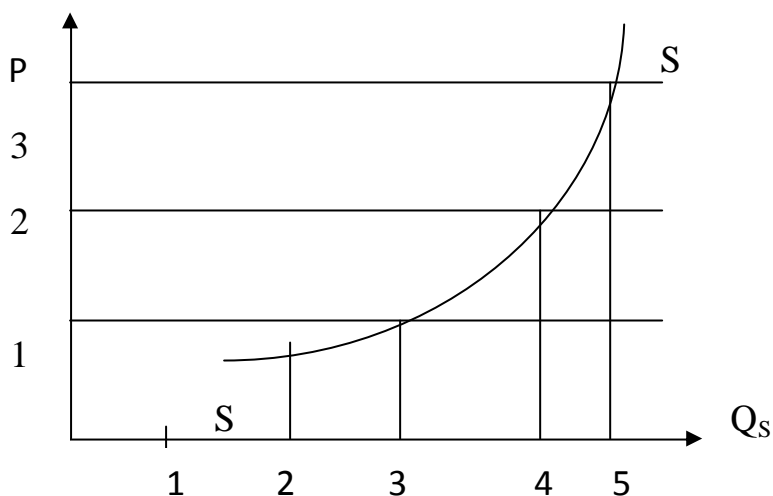

Рис.2 – Крива пропозиції
де :SS- пропозиція фірми. Відповідно P – ціна, Q_s - обсяг пропозиції

Обсяг пропозиції зростає при зростанні ціни, і навпаки, обсяг пропозиції спадає при зменшенні ціни, що є вираженням закону пропозиції.

Основними факторами впливу на зміну пропозиції є:

- ціни на ресурси, енергоносії;
- технології виробництва;
- податки та дотації
- очікувані зміни цін;
- кількість продавців на ринку.

Еластичність пропозиції за ціною – це відносна зміна пропозиції, що припадає на одиницю зміни ціни.

$$E_S^P = \frac{\frac{\Delta S}{S}}{\frac{\Delta P}{P}}$$

де: E_S^P – коефіцієнт еластичності пропозиції за ціною.

ΔS -зміна пропозиції;

ΔP -зміна ціни.

Якщо при розрахунку ми одержуємо такі значення еластичності пропозиції, то це означає що:

$E_S^P > 1$, пропозиція еластична за ціною;

$E_S^P = 1$, пропозиція одиничної еластичності за ціною;

$E_S^P < 1$, пропозиція не еластична за ціною.

3. Ринкова рівновага попиту та пропозиції - це стан ринку, за якого обсяги попиту та пропозиції збігаються.

Ціна рівноваги – це ціна, за якої обсяги попиту та пропозиції збігаються.

Обсяг рівноваги – це обсяг попиту або пропозиції за ціною рівноваги.

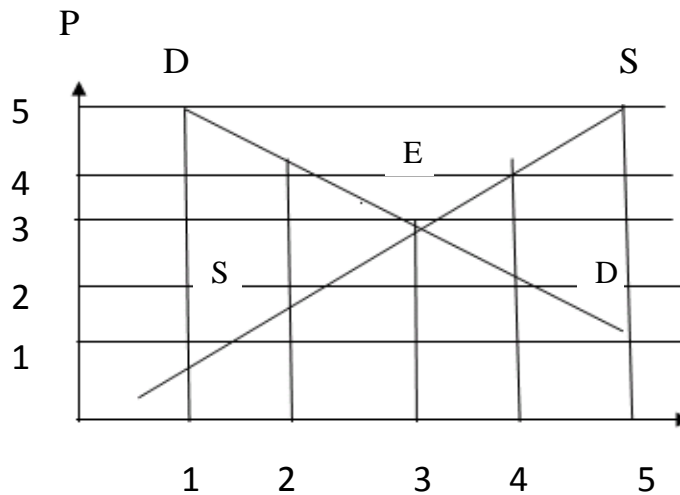

Рис.3 - Графік ринкової рівноваги

Де: E- точка ринкової рівноваги попиту і пропозиції.

В точці E ціна попиту P_D рівняється ціні пропозиції P_S , тобто $P_D = P_S$. Об'єм попиту Q_D і пропозиції Q_S також зрівнялися, отже $Q_D = Q_S$.

Лише за ціни рівноваги обсяг попиту та обсяг пропозиції врівноважується, а ринок перебуває у стані рівноваги.

4. Теорія споживчого вибору базується на взаємозв'язку потреб і споживання.

Уподобання, привабливість, корисність та вибір в ринковій економіці відіграють важливу роль в процесі здобування та розподілу благ. Кожен з споживачів щоденно приймає рішення що придбати і в якій кількості. В основі цього рішення лежить обмеження ресурсів споживача.

Наявність ресурсів істотно впливає на наш споживчий кошик, на наші рішення. Однак уподобання, корисність та привабливість благ безпосередньо впливають на наш вибір.

Уподобання – це система цінностей людини щодо блага, інших людей, оточення.

Вибір – це прийняття та реалізація рішень на підставі уподобань та наявних ресурсів.

Споживач здатний з двох наборів благ вибрати для себе привабливіший набір або вказати на їх еквівалентність з його точки зору.

Корисність – це ступінь задоволення, яке отримує людина від споживання певного блага або сукупності благ. Корисність блага кожний споживач оцінює по своєму.

Прийнято розрізняти кардинальну та ординальну корисність.

Ординальною корисність називається впорядкованість наборів благ за ступенем привабливості для людини.

Ординальну корисність називають порядковою вимірністю корисності.

Кардинальна корисність вимірюється числом.

Ступінь корисності певної кількості блага оцінюється величиною іншого блага, якою особа здатна пожертвувати заради отримання заданої кількості блага, корисність якого оцінюється.

Граничною корисністю блага називається зміна корисності при зміні обсягу блага на одиницю.

Корисність яку споживач отримує з додаткової одиниці блага, називають граничною корисністю (MU).

В свою чергу, сума корисності окремих частин блага дає загальну корисність (TU).

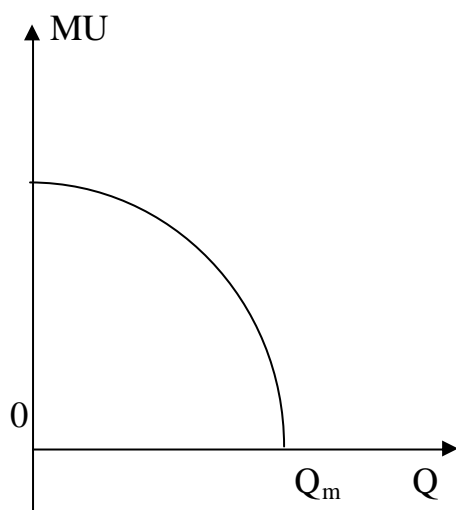

Рис.4 – Графік граничної корисності

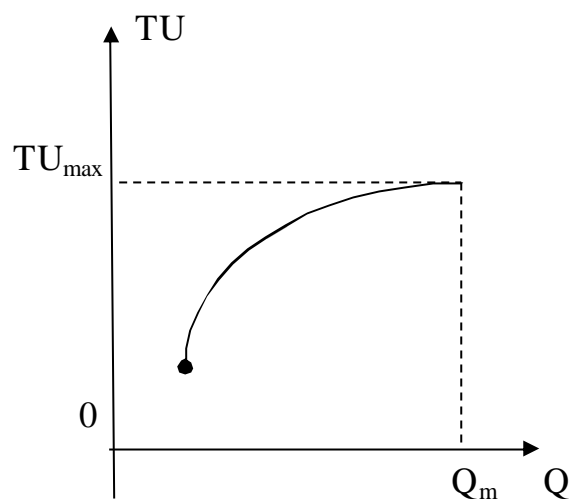

Рис.5 – Графік загальної корисності

Закон спадної граничної корисності полягає у зменшенні граничної корисності кожної додаткової одиниці блага.

Граничною нормою заміни одного блага іншим називається обсяг зміни споживання останнього, який компенсує з точки зору споживача зміну споживання першого блага на одну одиницю. Норма граничної заміни за абсолютною величиною показує жертву одного блага за ради додаткової одиниці іншого.

Вибір споживача залежить не тільки від бажання, а й від економічних факторів, насамперед від бюджету.

Безмежні бажання людини стримуються прозаїчною обмеженістю ресурсів, або бюджетною лінією.

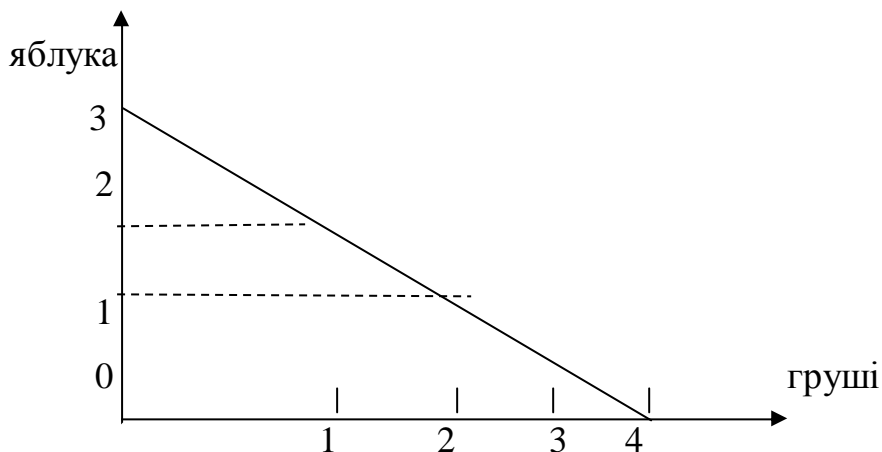

Рис.6 – Бюджетна лінія

Всі набори фруктів, що розташовані над бюджетною лінією, модель неможливого, хоча і бажаного. Всі точки під або на бюджетній лінії доступні набори для споживача, збільшення бюджету зміщує бюджетну лінію паралельно вгору та праворуч, зменшення - вниз та ліворуч.

Споживач прагне до найпривабливішого набору благ з усіх можливих.

Найпривабливіший набір благ серед можливих називається оптимальним вибором споживача, або рівновагою споживача.

Споживач, перебуваючи у стані рівноваги, не має стимулів до зміни свого стану.

У стані рівноваги гранична норма заміни першого блага другим збігається з відносною ціною першого блага.

Тобто у стані рівноваги

$$MRS_{1,2} = -P_1/P_2$$

де: $MRS_{1,2}$ - гранична норма заміни блага 1, благом 2.

P_1 і P_2 - відповідно ціни благ

Рівновага споживача відповідає такій комбінації куплених благ, яка максимізує корисність при наявним бюджетнім обмеженні.

Споживач отримує максимальне задоволення, якщо на всі свої кошти він купляє таку комбінацію товарів, коли бюджетна лінія співпадає з дотичною в найвищій точці кривої байдужості.

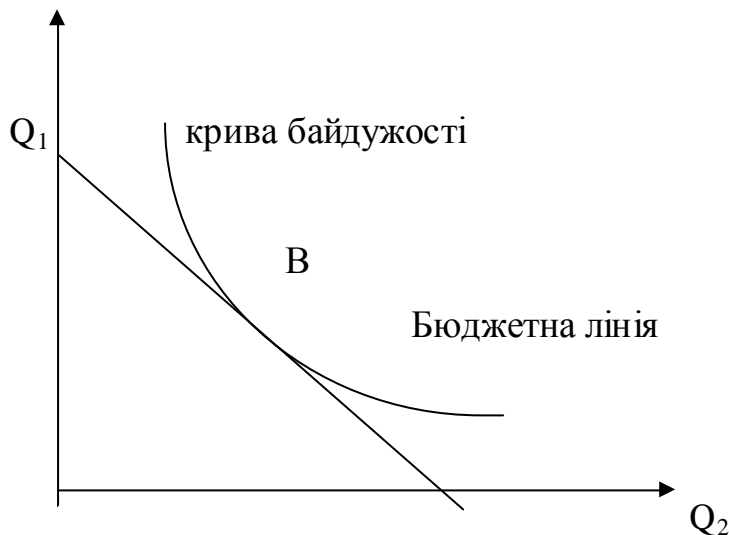

Рис.7 – Рівновага споживача

де: точка В- точка рівноваги споживача.

Q_1 і Q_2 - відповідно набори благ.

Крива байдужості – геометричне місце точок, кожна з яких відповідає такій комбінації двох видів благ, коли споживачу байдуже яку вибрати.

Крива байдужості показує альтернативні набори товарів, забезпечуючи однаковий рівень корисності.

Синтез людей бажаного та можливого дає змогу знайти найкращий з точки зору споживача набір благ серед бюджетного обмеження.

На основі цього формується ринковий попит.

Тема 4

Теорія фірми та ринкова пропозиція

План лекції

1. Виробнича функція, її ізокванта та ізокоста.
2. Витрати виробництва: сутність, класифікація та графічний аналіз.
3. Прибуток, норма прибутку та фактори, що впливають на їх величини.
4. Сутність, види і функції цін.

1. Фірма, або підприємство – економічний агент, що є споживачем факторів виробництва на ринках факторів, виробником продукції та її продавцем на ринках товарів і послуг; головна мета діяльності фірми – максимізацію прибутку як різниці між виручкою та вартістю виробництва.

Суттєвим значенням теорії фірми є:

- раціональність її поведінки – фірма максимізує власну вигоду, прибуток і здатна шукати й знаходити шляхи досягнення цієї мети;
- суверенітет у прийнятті рішень щодо своєї діяльності.

В Україні правові аспекти діяльності фірм регулюються Законами України “Про підприємства в Україні”, “Про підприємництво”, “Про власність” та ін., в яких визначаються організаційно – правові форми фірм.

В мікроекономіці процес виробництва розглядається як процес перетворення вихідного потоку затрат, тобто ресурсів, у вихідний потік випуску з використанням певної технології виробництва.

Для того щоб описати поведінку фірми, треба знати, яку кількість продукту вона може виробити, використовуючи ресурси у тих чи інших обсягах.

Залежність кількості продукту, яку може виробити фірма від обсягів витрат ресурсів, дістала назву виробничої функції.

Класичним прикладом виробничої функції є двофакторна виробнича функція.

$$Q=F(K,L)$$

де Q-обсяг виробництва продукції ;

F-виробнича функція;

К-капітал;

L-робоча сила.

Окрім витрат капіталу та робочої сили, враховують також вплив витрат матеріалів M тоді:

$$Q=F(K,L,M).$$

Виробничі функції для певного обсягу виробництва мають свої відображення. Все залежить від мети, поставленої дослідником.

Процес трансформації ресурсів у готову продукцію характеризується показниками сукупного, середнього та граничного продуктів.

Сукупний продукт TP – це загальний обсяг виробленого продукту, який змінюється в залежності від зміни кількості робочої сили.

Середній продукт AP – це відношення сукупного продукту до кількості використаного на виробництві змінного фактора L – тобто робочої сили.

$$APb=\frac{TP}{L};$$

Якщо змінним фактором виступає капітал, а постійним являється робоча сила L, то середній прибуток капіталу AP_k визначається:

$$AP_k=\frac{TP}{K};$$

Ці показники мають назву продуктивність праці, продуктивність капіталу.

Граничний продукт змінного фактора виробництва (праці MP_L , капіталу – MP_k) – додатковий випуск продукції, який забезпечується використанням додаткової одиниці ресурсу.

$$MP_L=\Delta TP/\Delta L; MP_k=\Delta TP/\Delta K.$$

Показники MP_L і MP_k мають назву гранична продуктивність праці, гранична продуктивність капіталу.

Всі комбінації ресурсів, що забезпечують один і той же обсяг випуску продукції можна об'єднати плавною кривою, ми отримаємо лінію. Таку криву назвали ізоквантою.

Ізокванта – крива, що показує всі можливі комбінації ресурсів (праці L, капітала K) які дозволяють отримати певний фіксований обсяг виробництва (Q).

Перед фірмою, і перед національною економікою в цілому постає проблема вибору комбінацій факторів виробництва. За певних економічних умов така комбінація має забезпечити певний рівень виробництва при мінімальних витратах. Якщо об'єднати всі можливі комбінації витрат при фіксованому бюджеті ми отримаємо бюджетну лінію – ізокосту.

Ізокоста – це множина можливих комбінацій факторів виробництва при заданому обсязі витрат на них.

2. Витрати на всі фактори виробництва формують загальні витрати виробництва.

Слід розрізняти бухгалтерські та економічні витрати.

Бухгалтерські витрати оцінюють фактичні витрати факторів виробництва у формі прямих платежів за фактори виробництва. Ці витрати відображаються у бухгалтерському балансі фірми і є бухгалтерськими витратами.

Економічний підхід до витрат виробництва передбачає врахування не тільки зовнішніх витрат, а й внутрішніх (неоплачуваних) ресурсів фірми, пов'язаних з їх використанням. Це дійсні витрати на виробництво товару, які відображають вартість ресурсів при найкращому з можливих варіантів їхнього застосування.

Витрати фірми вкороткостроковому періоді поділяються на постійні -FC- це затрати на утримання будівель, охорона, оренда приміщень, реклама.

Змінні витрати VC- безпосередньо пов'язані зі зміною обсягів виробництва (затрати на сировину, енергоносії, оплату праці робітників) .

Сукупні витрати –TC- це витрати фірми всіх постійних та змінних витрат. $TC=FC+VC$.

Середні витрати сукупні (ATC) середня величина витрат на виробництво одиниці продукції $ATC = TC/Q$.

Граничні витрати MC – приріст витрат на виробництво ще однієї (додаткової) одиниці продукції $MC=\Delta TC/\Delta Q$.

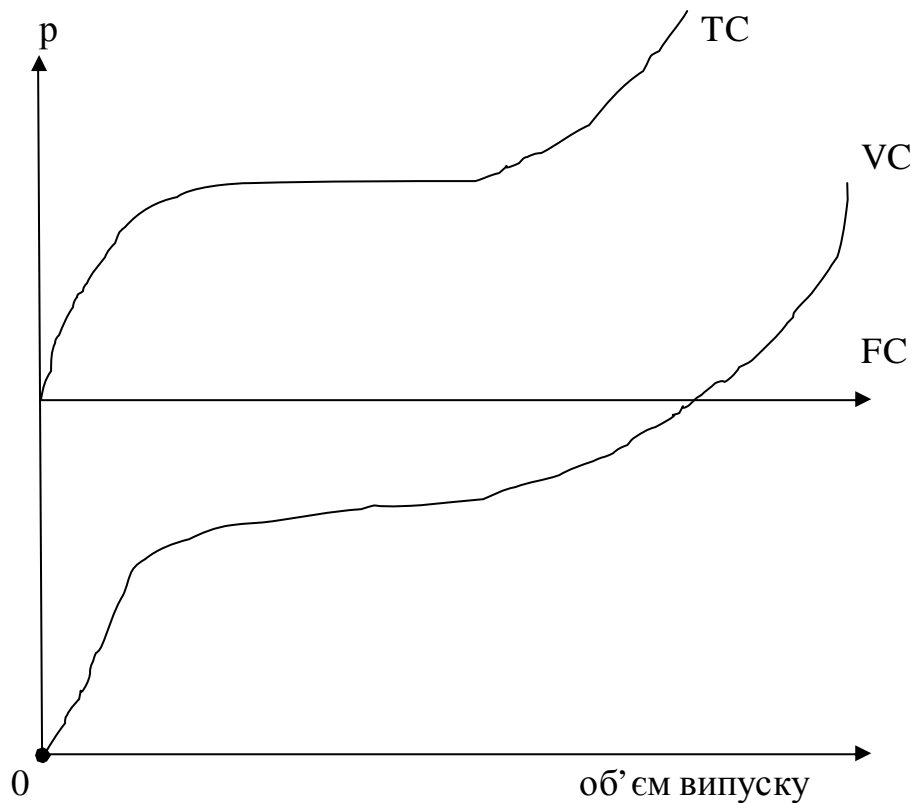

Рис.8 – Графічний аналіз витрат фірми

Аналіз графіка дає змогу побачити такі властивості кривих постійних, змінних та загальних витрат.

Крива постійних витрат FC розташована паралельно лінії випуску.

Крива змінних витрат VC постійно зростає, відповідно до збільшення випуску продукції.

Загальні витрати TC безпосередньо властиві визначенню

$$TC = FC + VC,$$

3. У сучасній економічній теорії значна увага приділяється аналізу прибутку фірми. При цьому прибуток визначається як виражений у грошовій формі чистий дохід фірми на вкладений капітал.

Прибуток фірми PR, це різниця між загальною від реалізації і сукупними витратами фірми.

$$PR = TR - TC,$$

Де: PR -и прибуток фірми;

TR- виручка від реалізації; TC- сукупні витрати.

Виділяють два значення – бухгалтерський і економічний

Бухгалтерський прибуток визначається як різниця між валовим доходом (виручкою від реалізації) та бухгалтерськими (зовнішніми) витратами виробництва.

Економічний прибуток визначається як різниця між валовим доходом та економічними (зовнішніми і внутрішніми, включаючи нормальний прибуток) витратами виробництва.

Нормальний прибуток – звичайний для галузі дохід від економічних ресурсів власника фірми, які використовуються на виробництві (особистий автомобіль, комп'ютер, мобільний зв'язок та інше), він входить до складу внутрішніх витрат фірми, які не враховуються через бухгалтерські витрати.

Норма прибутку характеризує ступінь прибутковості капіталу і визначається як відсоткове відношення маси прибутку до всього авансового капіталу.

$$\Pi^1 = \frac{\Pi}{K} \cdot 100\%,$$

де Π^1 - норма прибутку;

Π - маса прибутку це абсолютний розмір прибутку в грошовому вираженні;

K - величина авансованого капіталу.

Величина норми прибутку свідчить про ефективність функціонування авансового капіталу і залежить від багатьох факторів:

- швидкості обороту капіталу;
- ринкових цін;
- структури витрат;
- масштабу виробництва маси;
- прибутку.

4. **Домінуючим законом ціноутворення** є закон попиту і пропозиції який корегує вартість товару відповідно до його корисності.

Ціна пропозиції та ціна попиту, що формується під дією зазначених законів, зустрічається на ринку, щоб знайти деяку середню величину ціни – ринкову ціну товару.

Коливання ринкової ціни залежно від попиту і пропозиції об'єктивно обмежені в діапазоні, де для виробника нижня межа визначається вартістю середніх витрат виробництва, а верхня граничною кількістю грошей у споживача, тобто рівнем його платоспроможності.

Ринкова ціна фокусує складні економічні зв'язки між середнім суспільними умовами виробництва товару і можливостями його споживання.

На практиці в сучасній ринковій економіці використовуються різні методи формування цін.

Найпоширенішим є метод, за яким ринкова ціна визначається двома кількісними параметрами; особливістю виробництва товару плюс середньою величиною прибутку.

Ціноутворення в ринкових умовах реалізується через цінову стратегію:

- визначення місця ціни в системі засобів конкретної боротьби на ринку;
- вибір методу розрахунку ціни;
- характер цінової адаптації нових товарів на ринку;
- зв'язок ціни з життєвим циклом товару;
- моделювання відношення покупця до ціни товару;
- аналіз обмеження ринкового і поза ринкового характеру на ціну.

Загальні принципи і методи ціноутворення можуть використовуватись залежно від конкретної сфери ринкових відносин.

Тема 5

Теорія ринкових структур. Мікроекономіка суспільного сектору

План лекції

1. Кількісні методи оцінки ринкових структур.
2. Конкуренція: зміст, види і форми.
3. Монополія, особливості функціонування.
4. Ринок факторів виробництва і розподіл доходів.
5. Мікроекономіка суспільного сектору.
 - а. Суспільні блага та ефективність.
 - б. Зовнішні ефекти та зовнішні витрати.

1. Для аналізу структури ринку використовуються кількісні методи його оцінки. Розглянемо деякі з них. В більшості країн світу національним законодавством визначено кількісний критерій для віднесення того чи іншого підприємства до категорій підприємств монополістів, або тих, що займають визначне положення на ринку.

Таким критерієм є показник питомої ваги на ринку на рівні 25 – 40 відсотків.

Якщо фірма перевищує цей показник її включають в Державний реєстр фірм монополістів.

Така практика має місце в Великобританії, Росії, Україні і в інших країнах.

Наступний метод, це визначення індекса концентрації, який характеризує питому вагу декількох фірм в загальному об'ємі ринка в процентах.

Індекс концентрації для (m) самих більших компаній з загального числа (n) виробників даного товару, розраховується як сума m риночної питомої ваги k_i всіх фірм.

$$J_c = \sum_{i=1}^m K_i; K_1 > \dots > K_m > \dots > K_n;$$

де J_c -індекс концентрації;

m-кількість великих фірм;

K_i -питома вага кожної фірми.

Якщо індекс концентрації в галузі для 4 самих великих фірм становить 2 відсотки, то такий ринок характеризується як ринок монополістичної конкуренції.

В сучасних умовах для оцінки ринкових структур використовується Індекс Герфіндаля – Гіршмана – I_H .

I_H можна розглядати як показник концентрації і розраховується по наступній формулі:

$$I_H = \sum_{i=1}^n K_i^2$$

Для точного розрахунку індекса I_H - Герфіндаля – Гіршмана необхідно знати питому вагу всіх виробників даного товару, що при великій чисельності фірм це зробити дуже важко.

В західній Європі в країнах Євросоюзу для аналізу ринкових структур використовується індекс Лінда, запропонований вченим Ремо Лінда.

$$I_L = \frac{K_1}{K_2} \cdot 100\%;$$

де I_L -індекс Лінда;

K_1 -питома вага на ринку однієї фірми;

K_2 -питома вага-другої фірми.

Якщо в галузі більше фірм, індекс Лінда – I_L - визначається як серед неарифметичне значення цих фірм.

Однак самим важким при аналізі ринкових структур являється не вибір індекса розрахунку, а визначення границі ринку при великій кількості товарів.

2. Виробники товарів та послуг пропонують свою продукцію на ринках відповідно продукції, де вони взаємодіють з виробниками іншої аналогічної продукції і споживачами.

Умови за діяння учасників та ціноутворення на ринках залежить від ринкової структури, яка визначається такими типами:

- повна або досконала конкуренція;
- монополістична конкуренція;
- повна монополія;
- олігополія;
- монопсонія;

-монопсонічна конкуренція.

Досконала конкуренція, це такий тип ринкової структури для якого :

- частка кожного постачальника і споживача в загальному обсязі ринкової продукції не значна, ніхто не домінує на ринку.
- продукція однорідна;
- учасники можуть вільно входити на ринок та виходити з нього;
- постачальники не взаємодіють один з одним.

монополістична конкуренція діє на ринку звідносно великою кількістю економічних учасників, кожен з яких має певний вплив на ціни внаслідок специфічного товару, який він виготовляє, й може мати й реалізувати монопольну владу.

Повна монополія – це такий тип ринкової структури де:

- весь галузевий випуск постачає одна фірма;
- входження на ринок нових фірм блоковано;
- ціни продажу диктує монополіст;
- споживачі не взаємодіють між собою.

Олігополія – це тип ринкової структури, коли декілька великих фірм монополізують виробництво та збут основної маси продукції і ведуть між собою нецінову конкуренцію.

Монопсонія – це тип ринкової структури, при якій існує монополія одного покупця товару.

Обмежуючи свої закупівлі, продавець проводить монопсонічну конкуренцію і забезпечує собі монопольний прибуток за рахунок втрати частини доходів виробника товару.

3. Монополія виростає із конкуренції. Конкуренція зумовлює диференціацію товаровиробників.

У наслідок цього відбувається процес концентрації виробництва й капіталу.

Розрізняють три основні типи монополії:

- монополія окремої фірми;
- монополія як змова;

-монополія, що ґрунтується на диференціації продукту

монополії бувають:

-закриті;

-відкриті;

-природні;

-чиста монополія.

Закрита монополія – це галузь, захищена від конкуренції за допомогою юридичних обмежень.

Відкрита монополія – це економічне становище фірми, при якому вона на деякий період стає єдиним постачальником товару, не володіючи при цьому ніяким соціальним захистом від конкуренції.

Природня монополія – галузь захищена від конкуренції особливим становищем, коли одна фірма обслуговує весь ринок в цілому.

Природні монополії володіють унікальними, рідкісними природними ресурсами.

Чиста монополія утворюється там, де існує лише один продавець і відсутні реальні альтернативи – не існує товарів – субститутів, а продукт що виробляється однорідний і унікальний.

Монопольна влада реалізується через види цінової дискримінації.

Види цінової дискримінації:

-першого ступеня, коли кожному споживачеві встановлюють індивідуальну ціну на рівні його готовності платити за благо.

-другого ступеня, полягає у встановленні рівня ціни залежно від обсягів продажу.

-третього ступеня (на сегментованих ринках) запроваджується монополістом тоді, коли можна виділити кілька окремих груп споживачів з різною еластичністю попиту, тобто визначити так звані сегменти ринку.

4. Ринки факторів виробництва – це специфічні ринки, де на відміну від ринків продукції, з боку попиту виступають фірми, які споживають виробничі фактори, а з боку пропозиції – власники факторів – домогосподарства.

Домогосподарства на ринках факторів безпосередньо пропонують власну працю і підприємницький хист та опосередковано – землю і капітал.

Структура ринку факторів виробництва :

-ринок праці

-ринок капіталу

-ринок землі та нерухомості

Ринок праці – ринок одного з факторів виробництва, де домогосподарство в ролі найманих робітників пропонують свою працю, а фірми потребують її.

Праця це фізичні і розумові здібності людей, що можуть бути використані у виробництві благ.

Ринок капіталу – це ринок, на якому капітал в фінансовій формі купується на різних умовах.

Важливого значення набуває банківський процент та курс акцій.

Ринок землі визначається самою природою і людським вибором.

Ціна землі залежить від ренти. Як відомо, земля має різну родючість. Тому різні ділянки землі приносять різні результати, що виражаються в земельній ренті. Якщо відома процентна ставка r і щорічна рента R , то можна визначити ціну землі P .

$$P = \frac{R}{r} \cdot 100\% ;$$

де P -ціна;

R -рента;

r -позичковий процент.

На ринку факторів функціонують не тільки власники робочої сили, землі, капіталу, а й підприємці, завданням яких є ефективно використання факторів виробництва з метою отримання доходу.

Підприємницький дохід залежить від підприємницьких здібностей і виступає в вигляді нормального та економічного прибутку.

Нормальний прибуток – це мінімальний дохід або плата, необхідний для утримання підприємця у певній галузі виробництва.

Економічний прибуток розглядається вченими як винагорода за прийняття і реалізацію ефективних рішень.

5. В умовах ринкової економіки, окрім ринкових (або приватних) благ, на які існує індивідуальне право власності, є так звані “суспільні блага”.

Суспільні блага мають дві характерні ознаки:

-неможливість виключення будь – якого суб’єкта із споживання.

Це неможливо зробити і в тому випадку коли споживач не бере участі у фінансуванні відповідних витрат;

-відсутність конкуренції у споживанні.

Для суспільного блага немає ринку і тому не має ринкового попиту.

Проблема ефективного розподілу економічних благ тісно пов’язана з потребою справедливості.

Ці поняття історичні, вони віддзеркалюють рівень соціально – економічного розвитку суспільства.

Всі члени суспільства повинні мати не тільки рівні можливості, а й більш менш рівні результати.

Цим досягається єдність і згуртованість нації, що відповідає принципам колективізму.

Оптимізація суспільного блага – поняття яке пов’язане з максимізацією економічного добробуту нації.

Порівняльний аналіз витрат і переваг від будь – якого суспільного проекту розраховується залежно від прийняття оптимального рішення.

Зовнішні ефекти – це вплив економічних суб’єктів, учасників в даній дії, на треті особи, які не приймають участі в цій дії.

Виділяють слідуючи види негативних зовнішніх витрат.

Це загальний збиток пов’язаний з виробництвом додаткової одиниці продукції, яка не оплачена виробником, а пернесена на третю особу. Граничні особливості витрати – це вартість послуг тих ресурсів, які фірма купує, або ними володіє.

Позитивні зовнішні ефекти – це сприятливий вплив учасників дії економічних суб’єктів на треті особи; це корисність, яка в ціну не включена.

Тема 6

Макроекономічний рівень господарювання. Національне рахівництво

План лекції

1. Макроекономічний кругообіг, його форми.
2. Система національних рахунків.
3. Методика розрахунку основних макроекономічних показників.

1. В основу макроекономічного аналізу покладена модель кругообігу ресурсів, продуктів і доходів.

Залежно від того, скільки і які суб'єкти макроекономіки охоплює модель, розрізняють просту та ускладнену моделі закритої приватної економіки, закриту модель з участю держави та відкриту модель кругообігу ресурсів, продуктів та доходів.

Основними суб'єктами макроекономіки є :

- сектор домогосподарств;
- підприємницький сектор;
- державний сектор;
- сектор “ закордон “.

Проста модель кругообігу ресурсів, товарів і послуг та доходів у закритій приватній економіці виходить із взаємовідносин двох основних приватних агрегованих суб'єктів: сектору домогосподарств та підприємницького сектору.

Ускладнена модель кругообігу у закритій приватній економіці до двох названих вище включає посередників.

Закрита економіка з участю держави передбачає доповнення її ще одним суб'єктом – державним сектором.

Відкрита економіка, окрім названих вище, включає сектор “закордон”.

Макроекономічний кругообіг – це потік ресурсів та послуг від використання ресурсів, які домогосподарства надають підприємницькому сектору, а також потік благ, продуктів і послуг, які підприємницький сектор пропонує сектору

домогосподарств. Кругообіг урівноважений відповідними потоками грошових платежів, які виступають платою за продані або надані у користування ресурси, продукти й послуги.

2. Система національних рахунків (СНР) – це система взаємопов'язаних показників і класифікацій, які використовуються для описування та аналізу найголовніших результатів і аспектів економічного процесу на макрорівні. СНР сформульована в категоріях і термінах ринкової економіки, її концепції та визначення передбачають, що економіка, описана за її допомогою, функціонує на основі дії ринкових механізмів та законів.

Це означає, СНР містить впорядковану певним чином інформацію про :

- всі господарські суб'єкти, які беруть участь в економічному процесі;
- всі економічні операції, пов'язані з виробництвом, розподілом і перерозподілом доходів, накопиченням активів та іншими аспектами та іншими аспектами економічного процесу;
- всі економічні активи і пасиви, які формують національне багатство – основні фонди, обігові кошти, монетарні цінності, вартість землі, корисних копалин.

Головним показником при розробці СНР, на макрорівні є валовий внутрішній продукт – ВВП.

ВВП – це сукупна ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених підприємствами в поточному періоді на економічній території країни.

Під “економічною територією” країни розуміють територію, яка адміністративно керується урядом даної країни та в межах якої особи, товари і гроші можуть вільно переміщуватися.

Резиденти – це юридичні й фізичні особи, економічні інтереси яких пов'язані відносно тривалого часу з територією даної країни, тобто вони зареєстровані на її території та підпорядковані її законодавству.

Особливості розрахунку ВВП:

- це рівність доходів і витрат;
- чітке розмежування категорій запасу і потоку;

Потоки – показники, які дають кількісну характеристику виробництву, закупівлі та ін.

Запаси – показники, що характеризують наявність ресурсів на ту чи іншу дату.

-розмежування кінцевої і проміжної продукції;

кінцева продукція – товари і послуги, що купуються з метою кінцевого споживання, не для подальшої переробки чи перепродажу.

-додана вартість фірми – вартість виробленої фірмою продукції без вартості проміжних товарів і послуг, що були придбані фірмою і використані в процесі виробництва.

При розрахунку ВВП не враховуються невиробничі операції які бувають двох типів:

-перепродаж товарів;

-чисто фінансові операції.

Чисті фінансові операції поділяються на :

-державні трансфертні виплати;

-приватні трансфертні платежі;

-операції з цінними паперами.

3. Використовують три способи визначення ВВП.

1. Виробничий, коли складаються додані вартості цих товарів і послуг;

2. Розподільчий, або дохідний, коли складається вся сума первинних доходів у такій формі:

-заробітна плата;

-доходи від підприємницької діяльності;

-податок на додану вартість;

-амортизація;

-акцизи, мито;

-ренти, відсотки по депозитам.

3. Кінцевого використання, або витратний, коли складаються споживання домогосподарств, валові приватні внутрішні інвестиції, державні витрати й чистий експорт.

Окрім показника ВВП, на його підставі розраховують цілий ряд інших взаємопов'язаних показників національного рахівництва зокрема:

Чистий внутрішній продукт (ЧВП) можна отримати із ВВП, коли його зменшити на величину амортизаційних відрахувань:

$$\text{ЧВП} = \text{ВВП} - \text{Амортизаційні відрахування.}$$

Національний дохід (НД) – сукупний дохід в економіці, який отримують власники факторів виробництва (праці, капіталу, землі) – можна визначити, коли показники ЧВП зменшити на величину чистих непрямих податків на бізнес:

$$\text{НД} = \text{ЧВП} - \text{Чисті непрямі податки на бізнес.}$$

Особливий дохід (ОД) визначається шляхом відрахування з суми національного доходу внесків на соціальне страхування, податків на прибуток підприємств та їхніх нерозподілених продуктів, а також додати трансфертні платежі (допомога з безробіттям, пенсії).

Використаний дохід (ВД) розраховується шляхом зменшення показника особистого доходу (ОД) на суму прибуткового податку з громадян та деяких неоподаткованих платежів державі.

$$\text{ВД} = \text{ОД} - \text{прибутковий податок} - \text{Неоподатковані платежі державі.}$$

Це дохід, який залишається у розпорядженні домогосподарств. Він використовується на споживання і заощадження.

Розрізняють національні та реальні макроекономічні показники. Номінальні показники визначають у поточних цінах, а реальні у базових.

Номінальний ВВП - це обсяг виробництва, який вимірюється в поточних цінах, тобто в цінах, що існують на момент виробництва.

$$\text{Номінальний ВВП} = \sum p_i \cdot q_i,$$

де q_i - обсяг виробництва i -го товару в поточному році;

p_i - ціна i -го товару в поточному році.

Реальний ВВП – це обсяг виробництва, який вимірюється в сталих (незмінних, базових) цінах, тобто на величину цього показника впливає лише зміна обсягів виробництва.

$$\text{Реальний ВВП} = \sum p_o \cdot q_i$$

де p_o - ціна i -го товару в базисному році.

Дефлятор ВВП; відображає зміну цін на всі товари та послуги, вироблені в економіці протягом року.

$$\text{Дефлятор ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}};$$

Для характеристики економічного добробуту використовують показник чистого економічного добробуту – ЧЕД.

Для визначення цього показника необхідно із реального ВВП:

- відрахувати вартість впливу на економіку негативних факторів;
- додати вартісну оцінку неринкових операцій;
- додати обсяги продукції, створений тіньовим сектором економіки;
- додати вартісну оцінку дозвілля та покращення якості товарів.

Про результати розширеного економічного зростання найповніше уявлення дає показник національне багатство.

Національне багатство – це сукупність створених та нагромаджених у країні працею всього суспільства матеріальних благ, розвіданих природних ресурсів, досягнутого рівня освіти людей, їхнього досвіду, майстерності, творчих здібностей, які призначені для розширеного відтворення з метою підвищення добробуту нації.

Тема 7

Макроекономічна нестабільність: безробіття та інфляція

План лекції

1. Циклічний характер розвитку економіки. Економічний цикл та його фази.
2. Зайнятість, її форми. Безробіття: види, показники та соціальні наслідки.
3. Інфляція: сутність, причини, види, вимір та соціально-економічні наслідки.

1. Економічний цикл - це періодичний підйом або спад реального ВВП на фоні загальної тенденції до зростання.

Свідченням циклічних коливань економіки є коливання показників ділової активності:

- змін у темпах приросту ВВП;
- змін у темпах зростання обсягів продажу;
- змін загального рівня цін;
- змін рівня безробіття та інфляції;
- змін у рівнях завантаження виробничих потужностей.

За тривалістю економічні цикли поділяють на короткі, середні та довгі.

Характерною ознакою економічного циклу є те, що він проходить через чотири фази: кризу, депресію, поживавлення та промислове піднесення.

Ознаки економічної кризи:

- перевиробництво товарів порівняно з платоспроможним попитом на них;
- різке падіння цін, зумовлене перевищенням пропозиції над попитом;
- значне скорочення обсягів виробництва;
- дефіцит вільних грошових коштів, необхідних для платежів;
- біржовий крах і банкрутство фірм;
- зростання безробіття;
- зниження рівня заробітної плати;
- спад рівня прибутку;
- потрясіння кредитної системи, різке зростання норм процента.

Ознаки депресії:

- застій виробництва;
- незначний обсяг торгівлі;
- невисока ставка позикового відсотка;
- ліквідація товарного надлишку.

Ознаки поживавлення:

- розширення обсягів виробництва;
- зростання цін;
- підвищення прибутку;

- зростання зайнятості;
- пожвавлення торгівлі.

Фази піднесення:

- перевищення обсягу виробництва до кризового рівня;
- швидке зростання зайнятості;
- підвищення заробітної плати й доходів;
- розширення кредиту;
- стимулювання сукупного попиту і розширення пропозиції, що з часом готує основу для нової кризи.

Кризи можуть мати структурний характер:

- нафтова;
- сировинна;
- енергетична;
- валютна (фінансова);
- екологічна;
- продовольча.

На модифікацію циклу впливає також політична нестабільність як у межах окремої держави, так і в межах всього світу.

2. Економічна теорія визначає зайнятість як сукупність економічних, правових, соціальних, національних та інших відносин, пов'язаних із забезпеченням працездатних людей робочими місцями та їхньою діяльністю з метою одержання доходів.

Повнота зайнятості досягається максимально можливим використанням сукупного трудового потенціалу країни.

Ефективність зайнятості досягається повним і раціональним використанням трудового потенціалу країни. Розрізняють економічне активне населення – це частина працездатного населення, яке пропонує свою робочу силу для виробництва товарів та послуг.

Рівень економічної активності визначається:

$$Pe.a. = \frac{He.a.}{H} 100\%,$$

Де Pe.a.- рівень економічної активності;

He.a. – чисельність економічного активного населення;

H – чисельність населення у віці 16 років і старше.

Форми зайнятості є:

- повна зайнятість;
- часткова;
- тимчасова;
- випадкова;
- самостійна.

До самостійно зайнятих відносяться:

- підприємці;
- трудящі, що працюють не за наймом;
- члени виробничих кооперативів;
- неоплачувані працівники сімейних підприємств.

Безробіття – явище, пов'язане з переваженням пропозиції робочої сили відносно попиту на неї.

Економісти розрізняють три види безробіття: фрикційне, структурне і циклічне.

Фрикційне безробіття зумовлене рухом робочої сили через невідповідність рівня заробітної плати, або умов праці й пошуком нових місць праці.

Структурне безробіття означає невідповідність між пропозицією праці та попиту на робочу силу, у зв'язку з технологічними змінами у процесі виробництва.

Циклічне безробіття пов'язане зі спадом ділової активності в умовах циклічних коливань.

В період економічного спаду циклічне безробіття доповнює фрикційне і структурне, а в періоди циклічного підйому воно відсутнє.

Існують інші форми безробіття:

- сезонне;
- молодіжне;
- технологічне;
- регіональне;
- приховане, це люди які припинили пошуки роботи.

Надмірне безробіття приводить до значних економічних та соціальних втрат.

Фрикційне та структурне безробіття становить природне безробіття величина якого становить 5-6%. Відомий економічний Артур Оукен математично виразив зв'язок між рівнем безробіття та втратами ВВП. Кожний процент перевищення фактичного рівня безробіття над природним зменшує обсяг ВВП порівняно з потенційним його рівнем на 2,5 процента.

Безробіття призводить до погіршення і фізичного, і психологічного стану людей – підвищує рівень серцевих захворювань, алкоголізму та самогубств.

Безробіття це соціальна катастрофа.

3. Інфляція означає зростання загального рівня цін і падіння купівельної спроможності рівня цін і падіння купівельної спроможності грошей, значна маса яких виявилось не забезпеченою економічними благами.

Причинами інфляції є:

- порушення пропорцій суспільного виробництва;
- значне зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу;
- надмірна емісія паперових грошей;

- мілітаризація економіки;
- збільшення продуктів на виробників;
- високі темпи зростання заробітної плати порівняно з темпами зростання продуктивності праці;
- кризові явища в фінансово-кредитній системі;
- зовнішні фактори.

Види інфляції є:

- повзуча інфляція, коли ціни зростають до 10% на рік;
- галопуюча інфляція, коли ціни зростають на 20-100% щорічно;
- гіперінфляція, коли ціни зростають щоденно до 2-3%;
- інфляція попиту – це порушення рівноваги між попитом і пропозицією з боку попиту;
- інфляція пропозиції – це зростання цін внаслідок підвищення витрат виробництва;
- стагфляція – це інфляція, що супроводжується одночасно підвищенням рівня інфляції та безробіття на фоні загального спаду виробництва.

Рівень інфляції можна визначити за допомогою індексу цін за формулою:

$$H = \frac{\sum P_i^1 Q_i^1}{\sum P_i^0 Q_i^1}$$

Де H – індекс зростання цін за рік;

P_i^0, P_i^1 - ціни однакових товарів, вираженні відповідно в цінах базового і поточного років;

Q_i^1 - обсяг виробництва певного товару в поточному році.

Темп інфляції показує, як змінилася сама інфляція за певний період і визначається за формулою:

$$\text{Темп інфляції} = \frac{H^1 - H^0}{H^0}$$

Де H^0 і H^1 - відповідно, ціновий індекс у поточному і минулих періодах.

Економічні наслідки інфляції:

- інфляція руйнує нормальні господарські зв'язки;
- капітал переливається з виробництва у сферу обігу;
- порушується функціонування кредитно-грошової системи;
- порушується міждержавні зв'язки.

Соціальні наслідки інфляції:

- знижується рівень життя людей;
- знецінюються попередні трудові заощадження;
- посилюється безробіття і соціальна напруга в суспільстві;
- зростає інфляційний податок.

Таким чином інфляція руйнує як економічні, так і моральні здобутки нації.

Тема 8

Макроекономічний аналіз: сукупний попит сукупна пропозиція

План лекції

1. Сукупний попит та регулювання.
2. Сукупна пропозиція та її динаміка.
3. Макроекономічна рівновага в моделі "AD-AS".

1. Сукупний попит (AD) – це загальний обсяг вітчизняних товарів і послуг, які готові купити домогосподарства, фірми та уряд країни, а також економічні агенти ренти країн світу при певному рівні внутрішніх цін.

Сукупний попит є сумою запланованих витрат економічних агентів:

- Видатків приватного сектора країни на споживання (C);
- на інвестиції (I);
- видатків держави на закупівлю товарів, сплату послуг та праці (G);
- результат від зовнішньо-економічної діяльності ($\pm X$).

$$AD = C + I + G \pm X.$$

Сукупний попит має грошову форму. Обсяг сукупного попиту залежить від кількості грошей в обігу, швидкості їхнього обертання та рівня цін, за якими купуються товари та послуги і виражається формулою:

$$AD = \frac{M \cdot V}{P},$$

де AD-реальний обсяг сукупного попиту;
M-кількість грошей в обігу;
V-швидкість обігу грошей;
P-рівень цін.

Сукупний попит залежить від цінових і нецінових факторів.

Цінові фактори сукупного попиту:

- ефект реальних грошових залишків-тобто від кількості грошей та рівня цін;
- ефект процентної ставки;
- ефект імпортних закупівель.

Нецінові фактори сукупного попиту:

- раптові зміни на внутрішніх ринках;
- збільшення пропозиції грошей;
- збільшення державних податків;
- збільшення трансфертів;
- інфляція боргу;
- автономне збільшення інвестицій;
- зміна тарифів на енергоносії, транспорт, зв'язок.

2. Сукупна пропозиція (AS) - це загальний обсяг товарів та послуг в економіці, який може бути запропонований фірмами при рівні внутрішніх цін.

На зміни в сукупному попиті виробництво може відреагувати як зміною рівня цін, так і обсягу випуску.

До цінових факторів належать різноманітні причини, що впливають на зростання витрат на виробництво. На сукупну пропозицію впливає величина процентної ставки, що впливає на подорожчання і обмеження кредитних ресурсів.

На сукупну пропозицію впливають і нецінові фактори:

- зміна умов виробництва;
- зміна продуктивності праці;
- зміна правових норм.

Загальним макроекономічним наслідком дії зазначення факторів є поступове зменшення виробництва товарів та послуг.

Структура зміни та природні умови:

- досягнення повної зайнятості в окремих галузях;
- утворення структурних диспропорцій на ринку ресурсів, підвищення цін на відносно дефіцитні ресурси і фактори виробництва;
- збільшення масштабів перерозподілу ресурсів;
- порушення ритмічності виробництва;
- розширення виробництва за рахунок збільшення витрат праці; капіталу й матеріальних ресурсів.

Зовнішньоекономічні фактори:

- розширення збуту на дорогих ринках;
- дія імпорتنих тарифів, податків, квот на товари і ресурси;
- ставки податків на додану вартість та з обігу.

Обмежувальні нормативи:

- прогресивні ставки рентних платежів;
- прогресивні тарифи за понаднормове споживання палива, електроенергії;
- економічні нормативи;
- умови санітарної, трудової, технічної та пожежної безпеки.

3. Макроекономічна рівновага в моделі “AD-AS” передбачає урівноваження сукупного попиту та сукупної пропозиції. Така ситуація властива точці перетину кривих сукупного попиту (AD) та сукупної пропозиції.

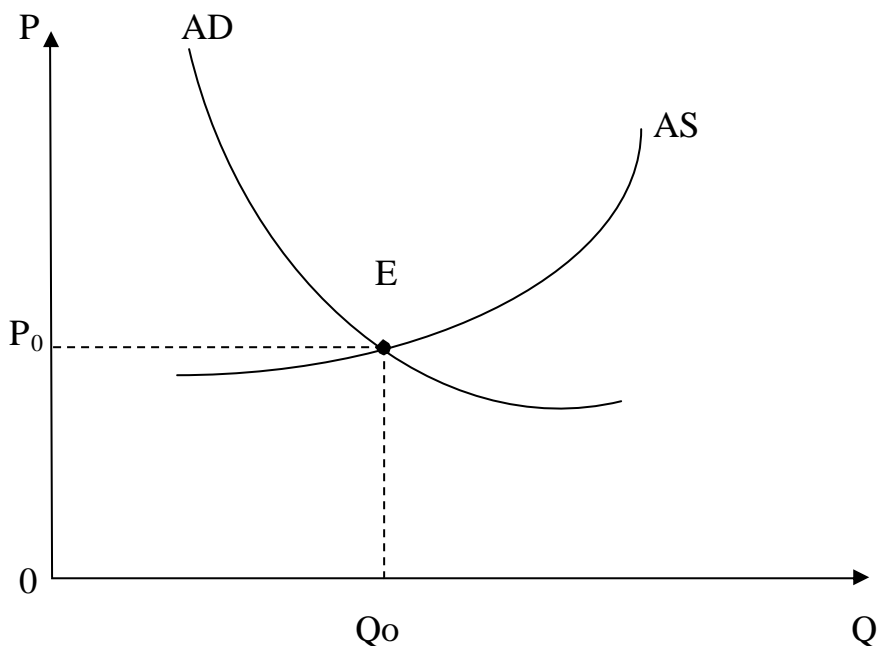

Рис. 5 - Рівновага AD і AS. Загальний випадок

Точці E відповідає рівноважний рівень цін P_0 та рівноважний рівень національного виробництва Q_0 .

Уряд може стимулювати збільшення виробництва і національного доходу з допомогою заходів, які збільшують сукупний попит. При збільшенні пропозиції грошей, зниженні податків, або збільшенні державних закупівель крива сукупного попиту AD зсувається праворуч. Умови початкової рівноваги порушуються, і економіка зазнає попиту.

Довгостроковим наслідком стимулювання політики є підвищення рівня цін. Якщо припустити, що така політика буде тривати далі, то в економіці виникне інфляція, обумовлена розширенням сукупного попиту. Ринок може зазнати потрясінь не лише внаслідок змін у сукупному попиті, але і внаслідок змін у сукупному попиті, але і внаслідок шоків сукупної пропозиції, коли зміни у витратах виробництва, значно вплинуть на скорочення виробництва.

Якщо довгостроковий обсяг сукупної пропозиції скорочується і стане меншим від потенційного, виробництво зазнає спаду й переходить в фазу депресії.

Відновлення довгострокової рівноваги на рівні потенційного випуску в умовах зміни цін потребує збільшення сукупного попиту. Для цього уряд країни стимулює виробництво, дає можливість повернутись до потенційного випуску товарів та послуг. Політика стабілізації буде вдалою.

Із сказаного вище випливає висновок, що розглянута модель макроекономічної рівноваги “AD-AS” є основою для детального і ретельного аналізу цілої низки макроекономічних проблем.

Тема 9

Економічні функції держави. Економічне зростання

План лекцій

1. Фіскальна політика та її види.
2. Державний бюджет, його структура та види. Бюджетний дефіцит і державний борг.
3. Грошово-кредитна політика держави, її види.
4. Економічне зростання та його чинники.
5. Зовнішньоекономічні зв'язки. Платіжний баланс країни, його структура.

1. Фіскальна політика – це заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості, запобігання й обмеження інфляції шляхом зміни державних видатків, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому.

Державні видатки являють собою витрати, пов'язані з діяльністю держави і поділяються на чотири категорії:

- заробітна плата державним службовцям;
- трансферти приватному сектору;
- проценти з державного боргу;
- державні інвестиції.

Головним джерелом доходів держави є податки – обов'язковий внесок до бюджету визначений законодавством.

Функції податків:

- фіскальна;
- розподільна;
- регулююча.

Елементами системи оподаткування є:

- юридична чи фізична особа яка сплачує податки;
- податкова база – грошова сума з якої вилучається податок;
- джерело оподаткування – дохід платника податку, що підлягає оподаткуванню.

Класифікація податків залежить від рівня державних структур; розрізняють такі податки:

- загальнодержавні;
- місцеві.

За об'єктом оподаткування:

- податки на доходи фізичних і юридичних осіб;
- податки на майно;

- податки на споживання (сплачуються при використанні доходів).

Види фіскальної політики:

- стимулювальна податкова політика, яка спрямована на збільшення державних видатків та скорочення податків з метою розширення сукупного попиту в економіці в період циклічного спаду;
- стримуюча фіскальна політика направлена на скорочення державних видатків та збільшення податків в період циклічного підйому.

Фіскальна політика може бути дискреційною та недискреційною.

Дискреційна фіскальна політика – це система заходів, яка передбачає цілеспрямовані зміни в розмірі державних витрат, податків і сальдо державного бюджету. Дискреційна фіскальна політика використовується державою для активної протидії циклічним коливанням.

Недискреційна (автоматична) фіскальна політика діє автоматично через прогресивні податки, платежі в період зростання ВВП і до їхнього зменшення у фазі економічного спаду. Така політика дозволяє підтримувати економічну стабільність розвитку.

2. Державний бюджет головний фінансовий план держави і буває:

- збалансований, коли надходження і витрати врівноважені;
- дефіцитний, коли витрати перевищують доходи;
- профіцитний, коли доходи перевищують витрати.

Причинами дефіциту держбюджету є:

- падіння доходів в умовах кризового стану економіки;
- зменшення приросту національного доходу;
- збільшення бюджетних витрат;
- непослідовна фінансово-економічна політика;
- надмірна величина державного сектору;
- зростання витрат у зв'язку з обслуговуванням внутрішнього і зовнішнього державного боргу.

Головні джерела формування надходжень до державного бюджету:

- податки;
- відрахування на соцстрах;
- державна позика;
- емісія грошей;
- продаж державного майна.

Форми виплат із державного бюджету:

- асигнування – видатки на утримання підприємств та установ;
- субсидії – державна допомога організаціям;
- субвенції – державна грошова допомога місцевим органам влади;

- дотації – допомога підприємствам, установам для покриття збитків.

Бюджетна система України це бюджети:

- державний;
- бюджет Автономної Республіки Крим;
- обласних;
- бюджетів міст Києва та Севастополя;
- місцевих бюджетів;
- районних;
- районних бюджетів у містах;
- сільських та селищних.

За формою прояву бюджетний дефіцит поділяється на відкритий і прихований.

Відкритий бюджетний дефіцит – це офіційно визнаний дефіцит у законі про бюджет на відповідний рік.

Прихований бюджетний дефіцит виникає в результаті завищення обсягів планових доходів та їх включення до джерел покриття бюджетного дефіциту.

Державний борг – це нагромаджена урядом сума запозичень для фінансування дефіцитів державних бюджетів. Розрізняють внутрішній і зовнішній державний борг.

Внутрішній державний борг – це заборгованість держави домогосподарствам і фірмам даної країни, які володіють цінними паперами, випущеними її урядом.

Зовнішній державний борг – це заборгованість держави перед іноземними громадянами, фірмами, урядом та міжнародними фінансовими організаціями.

3. Грошово-кредитна політика держави впливає на обсяг і структуру виробництва, загальний рівень цін, інвестицій та зайнятості, на стан зовнішньоекономічної рівноваги, змінюючи пропозицію грошей в економіці.

Виділяють такі види грошово-кредитної політики:

- гнучку грошово-кредитну політику центрального банку, за якої проміжною ціллю є фіксація або підтримка процентних ставок на певному рівні. Підвищення попиту на гроші супроводжується зростанням пропозиції грошей. І навпаки, скорочення попиту на гроші веде до зменшення пропозиції грошей;
- жорстока грошово-кредитна політика спрямована на фіксацію або підтримку стабільного обсягу грошової маси в економіці. Зростання попиту на гроші призводить до зростання процентної ставки, а зниження попиту на гроші спричиняє падіння процентної ставки, оскільки центральний банк підтримує пропозицію грошей на певному рівні.

Вибір варіантів грошово-кредитної політики залежить від причин зміни попиту на гроші. Якщо зростання попиту на гроші пов'язане насамперед з інфляційним зростанням цін, то найкращою буде жорстка грошово-кредитна політика, яка стимулює зростання грошової маси.

Якщо зміна попиту на гроші спричинена нестабільною швидкістю обігу грошей, то для стабілізації грошового ринку пропозиція грошей повинна змінюватися обернено до зміни швидкості обігу грошей. У цьому випадку найкращий тип політики – гнучка грошово-кредитна політика.

Інструменти регулювання грошово-кредитної політики використовуються різні.

До прямих інструментів грошово-кредитної політики належать:

- ліміти на обсяг кредитування для окремих банків;
- пряме регулювання процентної ставки;
- ліміти на обсяг чи вартість кредитів.

До непрямих інструментів регулювання пропозиції грошей належить:

- операції на відкритому ринку цінних паперів;
- зміна облікової процентної ставки;
- зміна вимог до рівня обов'язкових резервів депозитних інститутів.

Прямі інструменти грошово-кредитної політики традиційно використовуються в країнах, що розвиваються, інструменти непрямого регулювання застосовуються насамперед в індустріально розвинутих країнах.

4. Економічне зростання-основний показник розвитку і добробуту будь якої країни.

Розрізняють три типи економічного зростання:

- екстенсивне, яке здійснюється завдяки кількісному приросту факторів виробництва за їхнього незмінного технічного рівня;
- інтенсивний тип характеризується зростанням обсягу ВВП за рахунок кращого продуктивнішого використання ресурсів, на основі науково-технічного прогресу та кращих форм організації виробництва і якісних змін у кваліфікації робочої сили;
- змішане, котре поєднує інтенсивні та екстенсивні фактори зростання.

Вважається, якщо частка реального ВВП, отриманого за рахунок інтенсивних факторів, перевищує 50% , то тип зростання характеризується як переважно інтенсивний, а якщо вона нижча від цього рівня, - то як переважно екстенсивний.

Фактори економічного зростання поділяються на прямі і непрямі.

Прямі фактори безпосередньо впливають на економічне зростання:

- удосконалення технології та організації виробництва;
- збільшення кількості та якості природних ресурсів;

- зростання професіоналізму трудових ресурсів;
- збільшення обсягу і поліпшення якісного складу основного капіталу.

В сучасних умовах для характеристики економічного зростання використовується різні моделі які є здобутком сучасних напрямків розвитку економічної теорії.

5. Економічні зв'язки країн в сучасних умовах характеризується інтернаціоналізацією економіки. Це формування, розвиток та поглиблення економічних взаємозв'язків між країнами завдяки відкритості національних економік. Міжнародна економічна інтеграція процес зближення та взаємопроникнення національних господарств групи країн спрямований на створення єдиного господарського механізму.

Форми економічної інтеграції:

- створення зон вільної торгівлі країн-учасниць;
- зняття обмежень на переміщення капіталів всередині угруповання, єдина валютна політика;
- створення єдиного економічного простору.

Провідну роль у сучасному світовому господарстві відіграють інтернаціональні промислові та банківські корпорації.

Країни учасниці зовнішньоекономічних зв'язків розробляють платіжний баланс.

Платіжний баланс – це статистичний звіт за певний проміжок часу, який показує співвідношення між сукупними надходженнями з-за кордону та платежами за кордон.

Платіжний баланс складається з кредитних і дебетових рахунків.

Кредитні рахунки забезпечують надходження іноземної валюти в країну.

Дебітові рахунки пов'язані з витратами іноземної валюти.

Література

1. Економічна теорія: Політекономія :Підручник/За ред. В.Д.Базилевича.-4-те вид. К.:Знання-Прес.2008.581с.
2. Мікроекономіка:Підручник/За ред. В.Д.Базилевича.- К.:Знання,2008.-677с.
3. Макроекономіка:Підручник/За ред. В.Д.Базилевича.- К.:Знання,2008.-743с.
4. Основи економічної теорії. Політ-економічний аспект. Підручник для вузів. За ред.. Климка Г.Н., К., Знання.2004.-615с.
5. Політична економія:Навч. посібник/За ред.. К.Т.Кривенка.- К.:КНЕУ, 2005.-508Сс.
6. Основи економічної теорії. Тести. Задачі. Кросфорди. За ред.Мочорного С.В., Устинка О.А., ВЦ "Академія" 1998-246с.
7. Воробйов Є.М., Грищенко А.А., Ким М.Н. Економічна теорія.Харків.2001.-440с.
8. Воробйов Є.М. Економічна теорія в питаннях та відповідях. Харків, "Р.І.Ф.", 2002.-640с.
9. Цимбалюк О.А., Данільченко Є.П. Економічна теорія. Харків-ХНАМГ-2006-168с.
10. Мікроекономіка. Конспект лекцій. Автори: О.А.Цимбалюк, А.А.Касьянова. Харків-ХНАМГ-2006.-95с.
11. Цимбалюк О.А. Довідник змістовних модулів нормативної програми дисципліни "Основи економічної теорії".Харків-ХНАМГ.2004.
12. Цимбалюк О.А. Збірник тестів з основних розділів дисципліни "Основи економічної теорії" та рейтингової оцінки знань.Харків-ХНАМГ.2005.

Зміст

Вступ.....	3
Витяг з нормативної програми «Економічна теорія».....	4
Змістовий модуль 1.....	4
Змістовий модуль 2.....	4
Змістовий модуль 3.....	5
Лекційний курс.....	7
Тема 1. <i>Вступ до економічної теорії</i>	8
1. Основні етапи розвитку економічної теорії як науки.....	8
2. Предмет економічної теорії та його визначення.....	9
3. Методи пізнання економічних процесів.....	11
4. Економічна система суспільства. Відносини власності.....	11
Тема 2. <i>Процес виробництва, економічні потреби і інтереси суспільства</i>	14
1. Процес суспільного виробництва.....	14
2. Основні фактори виробництва та їхній взаємозв'язок.....	15
3. Ефективність виробництва.....	17
4. Економічні потреби суспільства.....	19
5. Економічні інтереси.....	20
6. Взаємозв'язок потреб і інтересів.....	22
Тема 3. <i>Попит та пропозиція як характеристики ринку</i>	23
1. Попит: поняття, крива, закон, фактори. Еластичність пропозиції, її фактори та коефіцієнти.....	24
2. Пропозиція: поняття, крива, закон, фактори та коефіцієнти.....	26
3. Ринкова рівновага, проблеми її становлення.....	27
4. Теорія споживчого вибору.....	28
Тема 4. <i>Теорія фірми та ринкова пропозиція</i>	32
1. Виробнича функція, її ізокванта та ізокошта.....	32
2. Витрати виробництва: сутність, класифікація та графічний аналіз.....	34
3. Прибуток, норма прибутку та фактори що впливають на їх величини.....	35
4. Сутність, види і функції цін.....	36
Тема 5. <i>Теорія ринкових структур</i>	38
1. Кількісні методи оцінки ринкових структур.....	38
2. Конкуренція: зміст, види і форми.....	39
3. Монополія, особливості функціонування.....	40
4. Ринок факторів виробництва і розподіл доходів.....	42
5. Мікроекономіка суспільного сектору.....	43
Тема 6. <i>Макроекономічний рівень господарювання</i>	44
1. Макроекономічний кругообіг, його форми.....	44

2. Система національних рахунків.....	45
3. Методика розрахунку основних макроекономічних показників.....	47
Тема 7. <i>Макроекономічна нестабільність: безробіття та інфляція</i>	49
1. Циклічний характер розвитку економіки. Економічний цикл та його фази.....	49
2. Зайнятість, її форми. Безробіття: види, показники та соціальні наслідки.....	50
3. Інфляція: сутність, причини, види, вимір та соціально-економічні наслідки.....	52
Тема 8. <i>Макроекономічний аналіз: сукупний попит сукупна пропозиція</i>	53
1. Сукупний попит та регулювання.....	53
2. Сукупна пропозиція та її динаміка.....	54
3. Макроекономічна рівновага та моделі «AD-AS».....	55
Тема 9. <i>Економічні функції держави. Економічне зростання</i>	56
1. Фіксальна політика та її види.....	56
2. Державний бюджет, його структура та види. Бюджетний дефіцит і державний борг.....	57
3. Грошово-кредитна політика держави, її види.....	58
4. Економічне зростання та його чинники.....	59
5. Зовнішньоекономічні зв'язки. Платіжний баланс країни, його структура.....	60
Список літератури	61

Навчальне видання

ЦИМБАЛЮК Олексій Антонович

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Тексти лекцій

для студентів усіх форм навчання напряму підготовки 6.060101 «Будівництво»

Редактор *М.З. Аляб'єв*

Комп'ютерне верстання *І.В. Волосожарова*

План 2010, поз. 120 Л

Підп. до друку 28.04.2010

Формат 60x84 1/16

Друк на ризографі.

Ум. друк. арк. 4,7

Тираж 50 пр.

Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідectво суб'єкта видавничої справи: ДК №731 від 19.12.2001